

Науково-дослідний центр “Часи козацькі”
Українське товариство охорони пам’яток історії та культури
Центр пам’яткознавства НАН України і УТОПК
Історико-культурна асоціація “Україна–Туреччина”
Інститут мовознавства ім О.О. Потебні НАН України

**НОВІ
ДОСЛІДЖЕННЯ
ПАМ’ЯТОК
КОЗАЦЬКОЇ ДОБИ
В УКРАЇНІ**

**Збірник
наукових статей**

Випуск 23

Київ – 2014

в Псковском музее-заповеднике содержатся археологические материалы X-XII веков, XIII-XVI веков украинского происхождения. Вопрос о том, как и каким образом эти материалы оказались в Пскове, требует дальнейших исследований.

Литература

1. В.Д. Грацилевский. Описание музея Псковского Церковно-Археологического Комитета. Издание Псковского Церковно-Археологического Комитета. - Псков, 1914.
2. Труды Церковного Историко-Археологического Комитета // Псковская старина. - Псков: Тип. губ. земства, 1910.
3. Каталог музея ПЦ и АК. Издание Псковского Церковно-Археологического Комитета. - Псков, 1914.
4. Русские клады. Исследование древностей великокняжеского периода Н. Кондакова Заслуженного Профессора Императорского С. Петербургского Университета. Том первый. -СПб.: Типография Главного управления Уделов, 1896.

Віталій Козюба (Київ), молодший науковий співробітник Відділу археології Києва ІА НАНУ, старший науковий співробітник Музею історії Десятинної церкви

Нові пам'ятки другої половини XIII – XIV ст. на території Києва

В історії Києва час другої половини XIII – XIV ст. залишається найменш вивченим. На цей період, так звані «темні віки», припадають лише поодинокі повідомлення літописів, які стосуються подій політичного та церковного життя зруйнованої столиці Русі [1, 51–84; 2, 9–99]. При такому стані писемної джерельної бази археологічні матеріали можуть стати ледь не основним джерелом нової інформації щодо «татарського» етапу функціонування міста та його околиці.

На сьогодні поза територією власне давнього Києва (Гора або Верхнє місто, Поділ, Замкова гора, Копирів кінець, Щекавиця) в адміністративних межах сучасного міста відомо понад півсотні археологічних пам'яток X – першої половини XIII ст. Серед них: 8 монастирів, 4 городища, 28 поселень, 11 курганних та 4 ґрунтових могильників. Поселень наступного періоду – одиниці. Знахідки другої половини XIII – XIV ст. відомі на території Кирилівського та Печерського монастирів, а також на поселеннях у Бортничах, Софійській Борщагівці та Китаєві (Рис. 1, 1-5) [1, 163, 168-172, 181; 3, 112-113; 4]. Матеріали більш пізнього часу (XV–XVI ст.) були виявлені на тому ж Китаївському поселенні, на місці Чайка на північ від Видубицького монастиря, на місці колишнього Кловського монастиря [5, 113] та, найбільше – в районі Печерського монастиря та довкола нього. Під час розвідок останніх років, проведених нами в різних частинах Києва, вдалося виявити ще кілька пам'яток «татарського» періоду (Рис. 1, 6–9). **Поселення на Звіринці.** При зачистці схилу уступу тераси над бульваром Дружби Народів у 2012 р. був виявлений гумусований темно-сірий культурний шар товщиною до 0,4 м. В ньому трапились шматочки печини, уламки кісток тварин, а також 5 вінець другої пол. XIII–XIV ст. (Рис. 2, 1–5), до півсотні уламків стінок і денець цього періоду, доби пізнього середньовіччя (небагато) та, можливо, давньоруського часу.

Крім цього, було знайдено 8 сколів пірофіліту (в основному. дрібних) та 2 фрагменти плінфи. Великий уламок плінфи має товщину 4,2 см; у тісті – домішки піску. Плінфа – міцна, має гарний випал. На її торці – сліди кіптяви, що свідчать про

вторинне використання. В зачистці також виявлено уламок плаского листа міді розміром 9,5x8 см, що складається з двох зігнутих навпіл половинок.

Рис. 1. Карта розташування археологічних пам'яток другої половини XIII – XIV ст. на території Києва (1 – Кирилівський монастир, 2 – Печерський монастир, 3 – Софійська Борщагівка, 4 – Китаїв, 5 – Бортничі, 6 – Звіринець, 7 – Жуляни, 8 – Голосіїв, 9 – Бортничі)

Вірогідно, згадана пам'ятка займала кілька виступів тераси, але площа поселення і стан її збереженості потребують додаткових досліджень. З XVII ст. відоме с. Звіринець, площа якого частково охоплювала і зазначену терасу. В 0,2 км на південь – південний захід від поселення, вище по схилу, майже біля плато, розташовуються Звіринецькі печери, що існували в давньоруський час. На прилеглих до печер садибах Т.А. Бобровський виявив матеріали давньоруського часу та другої половини XIII–XIV ст.

Плінфа і пірофіліт, знайдені на поселенні, вірогідно, мають вторинне походження.

Поселення в Голосієві. Нову пам'ятку було відкрито в 2013 р. на південний схід від Голосіївської пустині. Поселення розташоване на терасі правого берега р. Любка (Мишоловка або Голосіївський струмок), що здіймається на висоту до 10 м над заплавою. Тераса – майже пласка, із незначним нахилом у північному напрямку, і розташована в лісі. При зачистці урвища над ставком було виявлено культурний шар товщиною 0,3–0,4 м. Місцями він чорний і має ознаки пожежі.

В шарі знайдено майже десяток вінець другої пол. XIII – XIV ст. (Рис. 2, 6–12), великий фрагмент керамічного світильника (Рис. 2, 13), кілька десятків уламків кераміки, 3 уламки плінфи, скол пірофіліту, кілька кісток тварин. Орієнтовний розмір поселення – 100x30–40 м.

Поселення в Бортничих. Нову пам'ятку виявлено в заплавної частині Дніпра у березні 2014 р. Вона займає край невисокого дюнного підвищення в 0,8 км на південний захід від Бортничів. Дюна здіймається над заплавою на висоту 1,5–2 м і витягнута з півночі на південь. На давньоруському поселенні виявлено кераміку XIV–XV ст. (Рис. 2, 16, 17). Поруч, на сусідній дюні, виявлено сліди поселення першої половини XVI ст. із численним керамічним матеріалом.

В 0,4 км на північний захід від описаного поселення на площі іншої археологічної пам'ятки трапилось вінце другої половини XIII – початку XIV ст. (Рис. 2, 18). Наявність поселення зазначеного часу на цьому місці потребує

додаткового підтвердження новими знахідками.

Тоді ж вдалося локалізувати на місцевості іншу пам'ятку в Бортничих цього періоду. Вона була виявлена М.П. Кучерою 1960 р. і повторно обстежена О.В. Приходнюком і С.О. Біляєвою 1976 р. Сучасні реалії топографії цієї пам'ятки (індивідуальна житлова забудова, меліоративні канали, дороги) суттєво відрізняються від її околірного плану, знятого 1976 р. Поселення розташоване на південно-західному краю села і займає заплавне підвищення висотою 2–2,5 м. Воно витягнуте із заходу на схід і знаходиться над заболоченою низиною. Під час шурфування поселення серед різночасового матеріалу було виявлено вінець XIV ст. (Рис. 2, 19).

Місцезнаходження в Жулянах. Крім цього, кілька уламків зазначеного періоду було знайдено на давньоруському поселенні в Жулянах. Цю пам'ятку було виявлено

В.К. Козюбою, О.В. Манігдою та А.А. Чекановським восени 2011 р. в центральній частині села (вул. Шевченка). Поселення розташоване на лівому березі р. Нивки. Довжина пам'ятки вздовж річки – до 400 м, ширина – до 100 м, площа – близько 4 га. Серед значної кількості кераміки X – середини XIII ст., знайденої на поселенні, одне з вінець можна віднести до другої половини XIII – XIV ст., інше – до XIV–XV ст. (?) (Рис. 2, 14, 15). За підйомним матеріалом, давньоруське поселення в Жулянах на лівому березі Нивки виникло не пізніше рубежу X–XI ст. і проіснувало до рубежу XII–XIII ст. У XIII–XIV ст. воно значно зменшилось у розмірі або, взагалі, змістило місце свого розташування.

Пам'ятки другої половини XIII – XIV ст., виявлені останнім часом на території Києва, є перспективними для археологічних розкопок. Вони свідчать про ступінь заселеності найближчих околиць міста в цей складний історичний період.

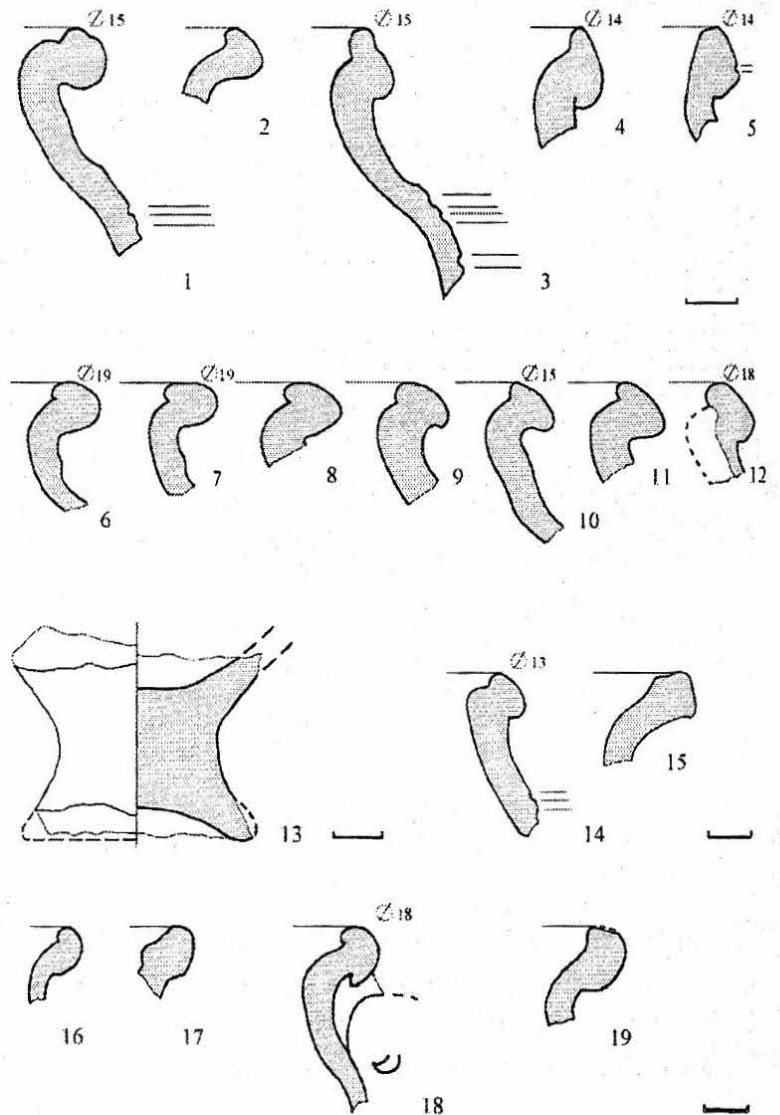

Рис. 2. Кераміка з нових пам'яток другої половини XIII – XIV ст. на території Києва (1-5 – Звіринець, 6-13 – Голосіїв, 14, 15 – Жуляни, 16-19 – Бортничі)

Література

1. Івакін Г.Ю. Історичний розвиток Києва XIII – середини XVI ст. – К., 1996.

2. Русина О. Студії з історії Києва та Київської землі. – К., 2005.
3. Беляева С.А. Южнорусские земли во второй половине XIII–XIV в. – К., 1982.
4. Готун І., Моця О. З життя киян в часи Батия (новий археологічний факт) // КС – 1993. – №5. – С.77–80.
5. Мовчан І.І. Давньокиївська околиця. – К., 1993.

В'ячеслав Крижановський (Київ), молодший науковий співробітник відділу археології Києва Інституту археології НАН України

Господарчі об'єкти XVIII - XIX ст., знайдені під час археологічних досліджень по вул. Фролівській, 9 - 11 та Андріївському узвозу, 10 - Б у м. Києві

Земельна ділянка по вул. Фролівській, 9 - 11 та Андріївському узвозу, 10 - Б, на якій у 2012 р. проводилися археологічні дослідження, розташована біля самого підніжжя, з північно-східного боку Замкової гори. З давніх часів населення стародавнього Києва проживало на цій території, проте, особливо активно ця ділянка освоюється з другої половини XVIII - початку XIX ст. Сама Замкова гора (Киселівка, Флорівська або Фролівська) являє собою останець, розташований між Старокиївською горою, горою Щекавицею, урочищами Гончарі і Кожум'яки з одного боку та Київським Подолом - з іншого.

Киселівкою гору стали називати у середині XVII ст. від прізвища останнього польського воєводи Києва Адама Киселя. Він у 1646 р. став каштелянином київського замку, звів тут розкішний двоповерховий будинок, а з 1648 р. був призначений київським воєводою.

З 1818 р. на Замковій горі існувало міське кладовище, переважно для населення Подолу, Гончарів та Кожум'як. У 1854 р. Киселівка перейшла до Фролівського монастиря (звідси й назва «Фролівська гора»), а в 1857 р. тут була споруджена кладовищенська мурована Троїцька церква, яка була розібрана у 1930-ті роки після ліквідації у 1918 р. монастиря та закриття кладовища.

Ділянка по Андріївському узвозу № № 10-12 розташована в нижній його частині між вулицями Чорна Грязь (нині - Фролівська) і Боричів Тік вважалася єдиною садибою з 1907 р. Будинки № № 10 і 12 до перенумерації 1898 мали номери 13 і 15. Власником кутової садиби № 12 до 1865 р. була Марія Печенова, потім - провізор Данило Чернявський, який в 1868 р. продав ділянку після пожежі доценту фармації і фармакогнозії Київського Університету св. Володимира Едуарду Неметті¹. Новий власник вирішив пристосувати ділянку для виробництва та продажу штучної мінеральної води, а також для саду «гулящої публіки», як при міському Товаристві штучних мінеральних вод на Володимирському узвозі. У 1870 - 1880 - ті роки завод штучних мінеральних вод Е. Неметті виробляв щорічно 870 тис. пляшок мінеральної води і 54 тисячі пляшок лимонаду, використовуючи ключову воду зі старого джерела, що знаходилося неподалік. З кінця 1880-х років завод переходить у власність підприємця Фрідріха Міхельсона, а потім купчисі Генріетті Бру. В 1890-х роках садиба вже належала купцеві В. І. Чепракову, який займався торгівлею квасом і пивом. У 1907 р. він придбав також сусідню садибу № 10. Надалі ці дві ділянки фактично існували як одна садиба. В. І. Чепраков був останнім власником нерухомості. Він же перебудував і надбудував будинки, що стояли по вулиці